Demirbaş No.
Tasnif No.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

S.Ü. İLAHİYAT FAK. KÜTÜPHANESİ

Yıl: 1997 Sayı: 7

FAKÜLTE YAYIN KURULU

BAŞKAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

ÜYELER
Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

YAYIN SEKRETERİ
Yrd. Doç. Dr. Galip ATASAGUN

Dergide Yayınlanan Eserlerin Sorumluluğu Yazarlarına aittir.

KAPAK TASARIMI
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Saim ARITAN

DİZGİ
DİZGİEVİ

BASKI
SEBAT OFSET

KONYA - 1997

SEMBOL ve SEMBOLİZM

Yrd. Doç. Dr. Galip ATASAĞUN (*)

1. Sembolün Tarifi :

Doğrusu, sembol, sembolün kullanılışı ve sembolizm konusunda antropoloğlar, edebiyat eleştirmenleri, psikologlar, sanat tarihçileri, ilâhiyatçılar ve filozoflar tarafından öylesine farklı tarifler yapılmış ve öylesine sofistike kuramlar geliştirilmiştir ki, bunları birbirleriyle bağdaştırmak neredeyse mümkün görünmemektedir. Şimdi yapılan sembol tariflerinden bir kaçını verelim:

"(Latince Symbolom (1), Sumbolos (2), Symbolum; Fr. Symbole; İng. Symbol) remiz, alem, misal, timsal ve âlâmet karşılığında kullanılan Sembol, duyu organlarıyla idraki imkansız herhangi bir şeyi, tabiî bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işarettir" (3).

"Sembol, kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, birşeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir" (4).

"Sembol, açıklanamazın ifade biçimidir" (5).

"İnsan düşüncesinde görünemeyen bazı şeyleri, onunla ilişkisi nisbetinde görülebilir bir şekilde tasvir eden şeylere sembol denir" (6).

(*) S.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) E.T. Merrill, "Symbols, Religious", A Dictionary of Religion and Ethics, Editör: Shailer Mathews-Gerald Birney Smith, London, 1921, s. 433.

(2) Raymond William Firth, Symbols Public and Private, London, 1973, s. 47.

(3) Rıza Kardaş, "Senbol", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1980, XXVIII/417, Yeni Türk Ansiklodepisi (I-XII), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985, IX/3495, "Sembol" maddesi.

(4) Benjamin Franklin Kimpel, The Symbols of Religious Faith, New York, 1954, s. 132; John R. Hinnells, The Penguin Dictionary of Religions, İngiltere, 1984, s. 316, "Symbol" maddesi; Edwyn Bevan, Symbolism and Belief, London-Glasgow, 1962, s. 244.

(5) Sadık Kılıç, İslâm'da Sembolik Dil, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 56.

(6) William Benton, "Symbol", Encyclopedia Britannica (I-XXIII), Chicago-London, 1965, XXI/701.

"Duygularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir bir hale getiren somut şeylere veya işaretlere sembol denir" (7).

"Hazır olmayan veya idrakî imkansız bulunan herhangi birşeyi, tabiî bir nisbetle zihne davet eden her şahsî alâmete sembol denildiği gibi, aslî amellere, itikadların düsturlarına ve dinî kanunlara da sembol denilmiştir" (8).

"Sembol, bazı şeylerin bilinmesini sağlayan, görünür işaretlerdir" (9).

Genel olarak yapılan bu tariflerin dışında sembol terimi, Hıristiyanlık'ta dinî inancın gerçeklerini tasvir işleminde, resmî ve yetkili bir ifade olarak kullanılmıştır. Özellikle "Symbol" Hıristiyanlık'ta din değiştiren bir kimse tarafından vaftiz esnasında okunan amentü veya iman ikrarına hasredilmiştir. Bu şekliyle "Havari Amentüsü" olarak bilinen iman ikrarı, "Havarilerin Sembolü" olarak da isimlendirilmiştir (10).

Sembol, şüphesiz bir kültür ortamında belli bir duygu, eylem veya tutumu gösteren bir unsur, bir deyim, bir sistem, bir nesne veya bir ferttir. Sembol, bilinen bir şekil ile, onun sembolleştirdiği nesne arasında tabiî ve itibârî olmayan benzetmeye dayanan bir tekabül fikrini gerekli kılar. Bir başka deyişle sembol, bir nesneye veya ruhî bir unsura eklenen hissedilir bir tasavvurdur (11).

Obje veya objeleri simgeleyen bir işaret olarak sembol, dinî fikirler ve dinî fenomenlerle olan bir birlik ve benzeyişlerinden dolayı bu dinî fikir ve fenomenleri düşünmek (12), ve dünyada görülmeyen şeyleri anlatmak için kullanılır (13).

İlimlerde sembolik sistemler, dilden çok daha kesin olduğu için gelişmiştir. Günlük dilde kullanılan kelimelerin, ilmî sembollerden daha geniş çağrışımları olduğu muhakkaktır (14). Şöyleki bir matematik, bir kimya veya

(7) Belkıs Temren, Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi, Ankara, 1995, s. 88.
(8) Mustafa Namık Çankı, Büyük Felsefe Lugatı (I-III), İstanbul, 1958, III/277, "Sembol" maddesi.
(9) E. Royston Pike, Encyclopedia of Religion and Religions, London, 1951, s. 366, "Symbol" maddesi.
(10) Raymond William Firth, a.g.e., s. 47; Grolier Universal Encyclopedia, New York, 1971, XVIII/278, "Symbol" maddesi; John R. Hinnells, a.g.e., s. 316, "Symbol" maddesi.
(11) Rıza Kardaş, "Senbol", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), XXVIII/417.
(12) E.T. Merrill, "Symbols, Religious", A Dictionary of Religion and Ethics, s. 433.
(13) Evelyn Underhill, Worship, 1937, s. 39.
(14) Rıza Kardaş, "Senbol", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), XXVIII/417.

fizik'te görülen bir formül (ki formüller birer semboldür) kesin bir anlama sahiptir, hangi milletten veya hangi kültürden olursa olsun ondan tek bir anlam çıkarır. Meselâ, "Pi (π)" sembolünü gören birisinin bunun 3.14 olduğunu "Fe" sembolünü gören birisi bununla kimyada demir elementinin kast edildiğini hiçbir şüpheye kapılmaksızın anlar. Fakat dilde söylenen bir kelime bu kadar kesin anlamlara sahip değildir. Meselâ en basitinden "Yüz" kelimesi aynı milletten insanlar arasında bile farklı farklı anlaşılır. Herhangi bir kimseye "Yüz" kelimesinden ne anlıyorsun diye sorsak kimileri bundan maksatın "insanın siması, çehresi" olabileceğini, kimileri "matematikteki 100 rakamı" olabileceğini kimileri de "yüzmekten emir olan yüz emri"nin kastedildiğini söyleyebilir; aslında bunların hepsi doğrudur. Eğer biz bu "yüz" kelimesiyle tek bir şeyin anlaşılmasını istiyorsak bunu açıklayıcı tamlamalar kullanmalıyız. İnsan yüzü (siması), yüz rakamı veya denizde yüz gibi. Bunlardan da anlaşılacağı üzere dil, netice itibarıyle, yalnız çok mânâlığı kabul eden bir sistem değil, aynı zamanda, bir ölçüde onu tesirli olarak kullanan bir sembolizm şeklidir.

Bir sembol, bize ancak ikinci terimi verilen bir mukayese, birbirini takip eden bir mecazlar sistemidir. Bunların herbiri, bir başka sistemin, bir unsurunu temsil eden terimlerin sürekli sistemi anlamına gelir (15).

İnsanların düşüncesinde semboller çok geniş bir yer tutar. İnsanlardan aşağı seviyede olan hayvanlar bile bir takım işaretlerle eğitilmekte ve o işaretleri anlamaktadırlar (16). Meselâ, bir köpek, bir zil sesini işittiğinde yemeğin hazır olduğunu anlayabiliyor. İnsanlar da yedi kollu şamdanı gördüğünde veya Menora tabirini duyunca Yahuduliği, haçı görünce de Hıristiyanlığı düşünüyor veya aklına getiriyor. Demek ki, bunlar o dinde bir anlama sahip, sahip olduğu anlam onları O dinin sembolü yapıyor. Bunların o dinin sembolü olması belli bir aşama veya belli bir olaydan sonra olmuştur.

Gustav Menshing'e (M. S. 1901-1978) göre herşey sembol olabilir, ama hiçbirşey kendiliğinden sembol olamaz. Sembol, bir insanın yahut bir ce-

(15) Mustafa Namık Çankı, a.g.e, III/277, "Sembol" maddesi.
(16) Prynce Hopkins, The Social Psychology of Religious Experience, New York, 1962, s. 34.

miyetin tesis ettiği bir şeydir. Her sembolün iki unsuru vardır ki, onlardan biri; sembolleştirilen veya sembol olarak kabul edilen madde, ötekisi de bu maddenin temsil ettiği mânevî hakikattir. Bu iki unsurun işbirliğinden dolayı ortaya çıkan sembol, hayatın her sahasına ait olabilir. Menshing, her sembolün dile getirdiği bir hakîkatin olduğunu söyliyerek, sembolün, temsil ettiği hakikat ile karıştırılmaması gerektiğini ısrarla belirtmektedir (17). Şayet buna dikkat edilmezse, sembol kendi mahiyetini kaybeder ve dile getirdiği gerçek hakikat de gizlenmiş olur.

Psikolog Allwohn'a göre, sembolün aslını mistik dünya görüşü oluşturur. Sembol, kutsal bir hakikati maddî bir surette temsil etmekten uzak kalır; onunla ifade ettiği hakikat arasında akıl ile idrak edilemiyen gayr-i mantıkî bir münasebet mevcuttur. Hakîkî sembol, görülen bir surette görülmeyen bir hakîkate işaret ederek, ruhun derinliğine, şuur altındaki sahalara kadar tesirler bırakıp bir çok fikir ve duyguları uyandıracak kadar kuvvetlidir. Sembolde kutsal bir hakikat mevcut olduğundan, sembol, kutsal olanın iki tarafını; heybet ve korku uyandıran celâlî ile hayranlık ve zevk bahşeden cemâlî ihtiva eder (18).

2. Sembol Çeşitleri :

Sembolün tarifinde karşılaşmış olduğumuz çoklukla, sembol çeşitlerinin sınıflandırılması konusunda da karşı karşıya gelmekteyiz. Fakat biz burada dört değişik şekilde yapılan sınıflandırmadan bahsedeceğiz. Bu sınıflandırmalarda "Dînî Sembol" diye bir ayırım yapılmamış olması dikkatimizi çekmekle beraber, yapılan sınıflandırmalar, dinî sembolleri tek bir yönüyle ele alarak yapılmıştır. Biz bu sınıflandırmalara baktığımızda her ne kadar açık açık "Dinî Semboller" tabirini göremiyorsak da, dikkatli incelendiğinde dinî semboller diye gizli bir sınıflandırmanın yapılmış olduğunu görürüz. Mesela, yapılan sınıflandırmaların birinde "şeffaf olmayan" tabiri kullanılmıştır. Buna "Dinî Semboller" de diyebiliriz. Keza diğer bir sınıflandırmada da "Faaliyet-Merasim Sembolleri" tabiri kullanılmıştır. Bunu da "Dini Semboller" olarak isimlendirebiliriz, çünkü muhteva olarak dinî olgulara temas edilmiştir.

---

(17) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?" A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1954, Cilt: III, Sayı: 3-4, s. 68.

(18) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", s. 70.

Bu sınıflandırmaların birincisinde semboller, temsil ettikleri şeye tekabüliyetleri bakımından iki çeşit olarak sınıflandırılmıştır.

a) Şeffaf Semboller veya Arkasını Görebileceğiniz Semboller:

Bunlar herhangi birşeyi başka dil ve terimlerle daha açık bir biçimde kavrayabileceğimiz bir şekilde temsil eden sembollerdir. Bu tür semboller başka sembollerin yerine de geçebilir.

b) Şeffaf Olmayan Semboller veya Arkasını Göremediğimiz Semboller :

Tanrı hakkında kullanılan her türlü sembolik ifade ve tanımı, bu gruba sokabiliriz. Bazı sembollerle hakîki mânâları arasındaki münasebet o kadar sıkıdır ki, onun yerine bir başka sembol konulamaz. Böyle bir sembol çeşidine örnek olarak Hıristiyan inancındaki Allah-Baba mefhumunu verebiliriz (19). Dinde bu iki çeşit sembolün de yeri vardır.

İkinci olarak, Yale Üniversitesinin Profösörlerinden Walter Marshall Urban sembolleri üç grupta sınıflandırmıştır:

a) Dıştan Gelen (Arızî-Geçici) veya İhtiyarî (Keyfi) Semboller:

Bu sembol çeşidine özellikle bilim sembolleri dahil edilmiştir.

b) İçten, Yaratılıştan Gelen veya Tanımlayıcı Semboller:

Bu sembol çeşidine de din ve sanat sembolleri girer.

c) Anlayış (birşeyin iç yüzünü kavrama) Sembolleri:

Anlayış sembolleri, doğuştan gelen veya aslî olan sembollerin alt cinsidir ve onların anlaşılmasına rehberlik eder. Şiir ve dinde olduğu gibi (20).

Üçüncü sınıflandırmaya göre ise semboller üç çeşittir:

a) Kalıp Semboller:

Şiirde kullanılan kalıplar ve benzetmelerdir.

---

(19) Edwyn Bevan, a.g.e., s. 227-228; Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", s. 73; Turan Koç, Din Dili, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1995, s. 95-96.

(20) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", s. 73.

b) Geleneksel Semboller:

Geleneksel semboller; sembolle sembolize edilen arasında geleneğe dayanan ilişki dışında hiçbir benzeyiş ve hatırlatma bulunmayan sembollerdir. Öyleki, bir bayrak bir ülkeyi sembolize eder; haç şeklinde birşey veya Hz. Süleyman'ın mührü veya Hz. Davud'un kalkanı bir din ya da dinî bir topluluğu sembolize eder; bir tekerlekli sandalye resmi sakatları veya onlara sağlanan bir takım kolaylıkları temsil eder. Meselâ, herhangi bir arabanın plakası üzerinde görmüş olduğumuz tekerlekli sandalye resmi, bu arabanın özel bir donanıma sahip olduğunu ve sakat bir insana ait olduğunu bize gösterir. Yine bir merdiven basamaklarına gelmeden önce görülen bir tekerlekli sandalye resmi ve bir ok işareti, sakat olup, tekerlekli sandalye kullananların bu yolu takip etmeleri gerektiğine işaret eder ki, bu onlar için merdivenlerden inmenin bir kolaylığına işarettir. Ses taklitlerine dayananlar dışında kelimeler "Geleneksel Semboller"dir; bu bakımdan aynı zamanda bunlar ilk sırada yer alırlar ve bir "âlamet-i farika"dırlar. Geleneksel Semboller, bir bayrak ya da haç gibi maddi bir nesne olduğunda, bu, insanların zihninde sembolize edilen şeyle birleştirilir; böylece bir ülke ya da bir azize karşı duyulan bağlılık sembole yönelmeye başlar. Fakat duyguların psikolojik olarak başkasına yönelmesi olgusu, yalnızca böyle içinde dinî unsura bezer bir şey bulunan kalıplara inhisar ettirilemez. Sevilen birinin ya da bir yerin resmî de mutlu anılar ve tatlı duygular çağrıştırabilir. Duyguların sembolize edilen şeyden sembole yönelmesi, üzerinde önemle durulması gereken psikolojik bir olaydır (21). Daha önce de belirttiğimiz gibi buna dikkat etmemiz gerekir, aksi takdirde sembol kendi mahiyetini kaybeder ve dile getirdiği gerçek hakikat gizlenmiş olur. Ama yine de bu, sembolün sembolize edilen gerçeklikle olan ilgisini etkilemez.

c) Temel Semboller:

Temel Semboller, evrenin ilk dönemlerinin çeşitli aşama ve görüntülerinin insandaki bir karşılığı, bir yansımasıdır. Evrenin sonsuzluğu insanı kuşatır. Onda merak ve hayret duygusu uyandırır, ne var ki, bilgisini de aşar. Bunun yanında evrenin sonsuzluğunun bazı yönleri insan mahiyetinin bir parçası olarak görülür. Bu durum kainatı ayakta tutan yaratıcı ilkenin insan kılığına girmiş benzeri olarak kendisinde mevcuttur. Bu, onun tüm kainata yakınlığını ifade eder. Ruh, yansıtıcı gücüyle, evrenin sonsuzluğunu kendileriyle dağıttığı ve belli şekil ve kalıplar içinde sonlu hale geldiği ilkelere karşı bir ayna gibi davranır (22).

(21) Montgomery Watt, Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık, Tercüme: Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 49.

(22) Montgomery Watt, a.g.e., s. 50; Ira Progoff, The Symbolic and The Real, New York, 1973, s. 95.

Dördüncü ve son sınıflandırmaya göre semboller dört çeşittir:

a) Lisan Sembolü:

Lisan sembolü, hemen hemen bütün milletlerde bulunan en basit, aynı zamanda en mukaddes söz ve sesler halinde görülebilir. Meselâ, Hindistan'da mukaddes kelime "Om" gibi; tarikatlarda kullanılan "Hu" kelimesi de bu eski sözlere dahildir. Dinlerde kullanılan her mefhum esas itibariyle bir semboldür, çünkü sembol, insan tarafından yaratılan, bundan dolayı da maddi dünyaya ait bir şeydir ki, insan bu sembolle tamamen ruhanî bir hakîkati ifade etmeye çalışmaktadır.

Lisan sembolünün başka bir çeşidi akidelerdir; eski hıristiyan kilisesinde, dinin hakîkatlerini ifade etmeye çalışan akidelere "Symbolon" veya "Sembol" denilmiş ve bu suretle onun aşılamaz sınırlarına işaret edilmiştir.

b) Faaliyet - Merasim Sembolleri:

Lisan sembollerinin yanı sıra faaliyet yahut merasim sembolleri de vardır; çünkü âyinler, ilâhî bir hakikati temsil etmek maksadiyle tesis edilmiştir. Dinî merasimler, çoğunlukla mitolojide anlatılan mistik hakikatin bir tekrarlanışı, geçmişte vuku bulan hâdiselerin bugünkü hayatta hazır bulundurulmasıdır.

c) Tabiat Sembolleri:

Tabiat sembolleri insanın yarattığı değil, gördüğü sembollerdir. Meselâ güneş, ay, yıldız, kuş, yılan, su, dağ, çöl v.s.

d) Sanat Sembolleri:

Sanatın her dalında kullanılan sembollerdir ki, bunlar tamamen insan eseri sembollerdir (23).

3. Sembolün Tarihi :

Sembol için iki tarihî süreçten sözedilebilir. Birincisi; sembol bir kere kesin bir tarihi ehemmiyet içinde şekillenmiştir, bu sebeble onun ifade ettiği mânâ bu tarihi olaydan sonra önem kazanmıştır, bu olay olmadan önce var olan bu şey belki de bir anlam arzetmiyordu (24). Meselâ, Hz. İsa'nın çarmıha yani haça gerilmeden önce çarmıh yani haç yine vardı, fakat Hıristiyanlar için bir

(23) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonsiyonu Nedir?", s. 68.
(24) Mircea Eliade, Mephistopheles and The Androgyne Studies in Religious Mthy and Symbol, Translated: J. M. Cohen, New York, 1965, s. 208.

önem arzetmiyordu ve dinî bir anlamı da yoktu. Ne zaman Hz. İsa çarmıha gerildi, ondan sonra haç, Hıristiyanlar için bu tarihi olaydan sonra bir sembol oldu. Veya sembol olan şey, tarihi olay olmadan önce yokken, tarihi olayla birlikte aniden ortaya çıkabilir (25). Meselâ, Evharistiya ayini, şarab ve ekmeğin Hz. İsa'nın kanı ve bedenine dönüşmesi olayı, önceleri yokken, Hz. İsa'nın Havarileriyle yediği son Akşam yemeğinde bu tarihi olayla birlikte ortaya çıkmış ve Hıristiyanlık için bir sembol olmuştur.

Sembolün sahip olduğu ikinci tarihi mânâ şudur; Sembol, tam bir kültürel merkezden çıkmış olabilir ve bu sebebden dolayı, bir kişinin, onun bulunduğu bütün diğer kültürlerde kendiliğinden yeniden keşfedilmiş olduğunu düşünmemesi gerekir.

Birçok sembolün kesin bir tarihi olaya bağlı olarak ortaya çıktığında şüphe yoktur. Meselâ; cinsel faaliyet açısından ziraatin keşfinden önce bahçe işlerinde kullanılan bel âleti, Phallus'a yani erkek tenasül uzvuna benzetilmişti. Yine 7 sayısının sembolik değeri de böyledir. Yani kozmik ağacın yedi kolunun tasviri, yedi kat gökyüzü veya yedi gezegenin keşfedilmesinden önce insan düşüncesi tarafından 7 sayısına herhangi bir sembolik değer atfedilmemişti. Ne zaman ki, bunlar keşfedildi, 7 sayısı sembolik bir anlam kazandı. Ve bir çok sembol, özellikle kendilerine sosyo-politik ve bölgesel durumların ilâvesi ile tam bir tarihî ehemmiyet kazanmıştır, meselâ krallık ve anaerkil sembolleri gibi (26).

İşte bütün bu bilgilerden sembollerin tarihi meselesi ortaya çıkıyor. Şunu belirtmeliyiz ki, semboller ziraat, krallık, din v.b. şeylerle ilgilidir ve bunlarla ilgili sembollerin diğer kültürel elementler ve onların ifade ettikleri fikirler ile yayılmış olması muhtemel görünmektedir. Diğer taraftan, sembollerin hissedilebilir bir şekilde çok daha az vuku bulan kültürel olaylarla ilgili olarak ortaya çıktığına dair sayısız ve önemli açıklamalar yapılmıştır.

Sembollerin çokluğunu dünyevî açıdan ele alırsak, dünyanın bütünlüğünden veya onun yapısından kaynaklandığını görürüz. Yanî, gece, gündüz, sular, gökyüz, yıldızlar, mevsimler, bitkiler, dünyevî düzen, uyum,

(25) Mircea Eliade, Mephistopheles and The Androgyne Studies in Religious Mthy and Symbol, s. 208.

(26) Mircea Eliade, Mephistopheles and The Androgyne Studies in Religious Mthy and Symbol, s. 208.

hayvan hayatı, v.s. veya bütün insanların hayatında rol oynayan, cinsel arzular, ölüm, macera v.b. durumların çok olması elbette ki sembollerin çok olmasına bir sebebtir. Arkhaik semboller; ölüm, cinsellik, mezarın ötesindeki hayat umudu ile ilgilidir ve bunlar yüksek kültürlerin göçmenleri tarafından benzer semboller getirilmek suretiyle hatta bir takım değişiklikler yapılmak suretiyle yeniden tekrar edilmiş olabilir.

Özetle semboller yeni kültürel olaylara birleştirilmiştir. Aynı zamanda yeni insanî ve ziraî durumları da semboler aracılığıyla öğreniriz. Dinî sembollerin tarihi ise onun fonksiyonunun kaybolmamasına bağlıdır. Yani anlamını yitirmiş bir şeyin sembol olarak tarihinden bahsedemeyiz. Dinler Tarihçisinin, sembolün yaygınlığı ve orijini hakkında çalışma yapması, sembolü anlamak için, tarihi kaynaklarda mevcut olan anlamını değiştirme yönüne gitmesini haklı çıkarmaz (27). Yani Dinler Tarihçisi, yaygın olan bir sembolün yaygınlık sebebini ve o sembolün orijinini bulacağım diye sembolün sahip olmuş olduğu gerçek mânâyı hiçe sayarak, kendi görüşünü haklı çıkaracak bir takım mânâları sembole yüklememelidir. Böyle yapması objektiflik ilkesine ve ilmi gerçeklere uygun hareket etmemesi anlamına gelir ki, son derece sakıncalıdır. Bu da sembolün gerçekteki hakikatinin zamanla kaybolup gitmesine sebep olur.

4. Sembolün Evrenselliği :

Bazı kilise babaları, Hıristiyanlık tarafından önerilen semboller ile insanlığın ortak sembolleri arasındaki bağlantının yararını tartışmışlardır. Antakyalı Theophilos (Ölm. M.S. 180) ölülerin hayata yeniden dönmelerini inkâr edenlere hitap ederken, tanrının büyük kozmik ritmlerine yani mevsimler, günler ve geceler gibi evrensel sembollerden hareketle "Ekinler ve meyveler için bir yeniden doğum yok mudur?" demektedir. Romalı Clementius (Papalık dönemi, M. S. 92-101), "Gündüz ve gece" sembolünden yararlanarak hayata yeniden doğuş fikrini delillendirmiştir.

Hıristiyanlık savunucularına göre, semboller mesajlarla doludur; bunlar kozmik ritmlerin hareketiyle kutsalı göstermektedirler. İman ile getirilen açıklama, Hıristiyanlık öncesi sembollerin anlamlarını tahrip etmiyor; yalnızca onlara yeni bir değer ilâve ediyordu. Kuşkusuz mü'min açısından bu yeni anlam diğerlerini gölgede bırakmaktaydı.

Tarih, evrensel bir sembolün yapısını kökten bir şekilde de-

(27) Mircea Eliade, Mephistopheles and The Androgyne Studies in Religious Mthy and Symbol, s. 209-210.

ğiştirmemektedir. Bilakis tarih, evrensel sembole sürekli olarak yeni anlamlar ilâve etmekte, ama bunlar sembolün yapısını tahrip etmemektedir (28).

5. Sembolün Fonksiyonu :

Ruhun faaliyetinde sembolün fonksiyonunu daha iyi anlamak için şu şekilde yapılan bir analiz oldukça faydalı olacaktır. Şöyle ki, sembolü kozmolojik terimlerde bir insan şekline dönüştürürsek, insanın yapısı ile kozmik yapı arasındaki karşılıklı dayanışmayı açıklayabiliriz. Kosmos'da izole edilmiş ilkel insan bu mânâyı anlayamaz, bu yüzden onun dünyaya açılması onun aşina olduğu yani onun bildiği semboller ile mümkündür. Diğer taraftan sembolizmin kozmolojik değerliliği ilkel insanı hayali ortamından kurtararak kendi şahsi tecrübelerinin gerçeğini tanımaya izin verir. Elbette ki, sembol sadece bir yansıma meselesi değil, bir sezgi meselesidir, mevcut bir gerçeğin yakalanması meselesidir (29). Demek ki sembol, insanların dünyaya açılmasında, bir takım hakikatleri yakalamasında önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

Muhtelif muhitlere ait semboller, sahip oldukları özel bir kuvvetle, insanları, bu sembolün ifade ettiği tasavvuru gerçekleştirmeye yöneltir. Meselâ, haç işaretini gören Hıristiyan bir kimsenin bedeni üzerinde haç işareti çıkarması, Hz. İsa'nın çekmiş olduğu acı ve kefaret olma durumunu tasavvur etmesini bir an olsun hatırlatmaktadır ki bu da sembolün insan üzerinde icra etmiş olduğu bir fonksiyondur.

Sembol olarak tasavvur edilen bir şey, tek insan ve bütün milletlerin âdet ve fikirlerini teşkil edici, normatif bir kuvvete haizdir. Yaşayan bir sembol vasıtasıyla insan eski ve bu sembole muhalif olan âdetlerini değiştirir.

Ortaçağda büyük kilise ve katedrallerin göz kamaştırıcı, ihtişamlı mimarî yapıları dinî sembollerin kullanılması ve bu sembollerin tesiri sonucu ortaya çıkmıştır. O zamanki ustalar hıristiyanlığın teslise dair akîdelerine dayanarak kiliseleri, teslisin ve başka derin mânâlı şekillerin ahenkli kompozisyonları üzerine bina etmişlerdir; burada sembolün (çünkü teslis de bir semboldür) faal ve şekil verici fonksiyonu göze çarpmaktadır (30).

(28) Mircea Eliade, Kutsal ve Dindışı, Tercüme: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1992, s. 115-116.
(29) Mircea Eliade, Symbolism, The Sacred and The Arts, Edited by: Diane. Apostolos, New York, 1986, s. 13.
(30) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", s. 67-68.

Semboller sayesinde, insan, tasavvur edilebilen bir dünyayı gerçekleştirebilir. Buna göre diyebiliriz ki, sembol, nesnellik aracılığıyla kökleri aramızda olan soyut-manevî hakikat basamaklarına ve muhtevaların eşiklerine yaklaşma imkanını bize sağlar. Yani hakikatleri yakalamamızda bize bir merdiven basamağı görevi yapar. Bir bakıma insanın düşünce ve inanma olayının önüne farklı, aynı zamanda sezgi yönü güçlü olan alternatifler sunan semboller, bu özellikleri ile insanların önüne şefaf bir dünya getirirler.

Semboller sayesinde insanlar arasında ortak bir dil oluşmaktadır. Gerçekte nesneler dünyasına sembollerin penceresinden bakmak, düşünceye yeni ufuklar açmakta, gerçek akış noktası çok aşkın bir yerde olan bir hakîkati gözler önüne sererek, düşüncemizin hakimiyet alanı dışında kalan gizli ve örtülü olan birşeyi his ve idrak alanımıza indirmektedir.

Semboller insanları mânevî bir dünyaya yöneltir fakat, sembollerin bunu yapabilmesi, daima diri olmalarına yani, sembolün mânevî dünyanın duygu boyutunu dile getirebilecek en iyi bir şekle sahip olmasına, mânevî ve tarihî açıdan da mânâ çerçevesinin dolu olmasına bağlıdır (31). Bu özelliklere sahip olmayan semboller, sadece anlamı olmayan boş bir şekil veya işaret olarak kalır (32).

6. Sembol İle İşaret Arasındaki Fark ve Sembolün Özellikleri:

Bazan sembol terimi, işaret kelimesinin eş anlamlısı olarak alınıyorsa da, filoloji açısından farklı olarak, sembolde "delâlet eden" ile "delalet edilen" arasında sadece analojik bir benzerlik bulunmaktadır. Bunun için delâlet eden kendisini aşmakta olan delâlet edilene tam karşılık değildir. Öyle ise sembolizmde delâlet eden ile delâlet edilen bütünüyle birbirinin yerine geçemez (33). Çünkü bunun gerçekleşmesi durumunda daha önce de söylediğimiz gibi sembol kendi mahiyetini yitireceği gibi onun aksettirme durumunda olduğu gerçek de gizlenmiş olur.

Sembolle işareti birbirinden ayırmak gerekmektedir. Şöyle ki, işaretler kendilerinin ötesinde başka birşeyi gösterirler. Meselâ herhangi bir trafik işa-

(31) Süheyla Bayrav, Symbolisme Medeival, İstanbul, 1956, s. 10.
(32) Sadık Kılıç, a.g.e., s. 57-58.
(33) Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", s. 68; Sadık Kılıç, a.g.e., s. 56.

reti taşıt ve yayaların belirli yer ve zamanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Kavşaklardaki kırmızı ışıkla araba ya da yayaların durması arasında aslî hiçbir bağlantı yoktur. Bunlar anlamlarını ulusal veya uluslararası anlaşmalar yoluyla elde ederler. Bu yüzden, bunları çeşitli maksat ve anlaşmalarımıza uygun düşecek şekilde değiştirmemiz mümkündür. Buna karşılık, semboller temsil ettikleri gerçekliğe katılırlar; dolayısıyle isteğe bağlı olarak değiştirilmeleri kolay kolay mümkün değildir (34). İşaret, kendisine uyularak hareket edilen bir yönlendirme aracı olduğu halde, semboller, bir düşünce ve anlayışa tekabül eden bir şeydir. Bu bakımdan işaretle nesnesi arasındaki ilişki çok basittir ve çoğu kez bunlar bire bir durumundadır. Oysa semboller temsil ettikleri şeyin vekili değil, onun tasavvuruyla bütünleşen çok daha karmaşık ve köklü vasıtalardır (35). Bu yüzden sembol, herhangi bir işaret, ses, jest veya bir imajdan daha fazla birşeydir veya telkin ettiği tasavvurla birlikte bunlardan herhangi birisidir (36). Bir başka deyişle, sıradan bir işaretin gördüğü işte özne, işaret ve nesne olarak üç unsur bulunduğu halde, sembolde bu, özne, sembol, tasavvur ve nesne olmak üzere dört unsura çıkmaktadır. Dolayısıyla sembolleri gerçek dışı ve salt bir ortaya çıkış olarak görmek doğru olmaz. Sembolleri, sembolize ettikleri şeyle olan derunî ve karşılıklı referansları nisbetinde anlamamız mümkündür. Aksi takdirde, dış dünyada karşılığı olmayan, sadece zihnî bir tutum ya da ruh halî olarak kalmaları söz konusudur ki böyle bir ihtimal de her zaman mevcuttur.

Sembollerin diğer bir özelliği daha önce de zikrettiğimiz gibi, gerçekliğin bize kapalı kalan yönlerini açmasıdır. Çünkü sembol genel olarak hayatın ve tabiatın takdim ettiğinden daha fazla olan bir şeyi açığa vurur. Her türlü sanat ve edebiyattaki sembolik anlatımlar, hakîkatin başka yollardan elde edilmesi mümkün olmayan boyut ve unsurlarını bize açma girişimi olarak görülebilir (37). Öte yandan sembol, ruhumuzun gerçekliğin bu boyutu ve unsurlarına tekabül eden yönlerini de açığa çıkarır. Aynı zamanda bu durum

(34) Paul Tillich, "Symbols of Faith", Religious Language and The Problem of Religious Knowledge, Editör: R. E. Santoni, Bloomington-London, 1968, s. 136; Jacques Waardenburge, "Symbolic Aspect of Myth", Myth Symbol and Reality, Editör: A. M. Olson, Notre Dame-London, 1980, s. 42.

(35) Susanne K. Langer, Philosophy in a New Key; A Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art, Massachusetts, 1963, s. 57-63.

(36) Ralph Monroe Eaton, Symbolism and Truth; An İntroduction to the Theory of Knowledge, New York, 1925, s. 149.

(37) Paul Tillich, a.g.e., s. 137.

sembolün, ruhun bir inşası olarak ortaya çıktığını gösterir. Dolayısıyle biz, sembollerle bir bakıma kendimizi keşfederiz.

Sembollerin bir başka özelliği, isteğe bağlı olarak meydana getirilemez olmalarıdır. Semboller, birey ve toplumda farkında olunmadan doğarlar ve varlığımızın bilinçsiz boyutu (şuuraltı) tarafından kabul edilmeden de herhangi bir fonksiyon icra etmezler (38). Özellikle toplumsal bir fonksiyonu olan sembollerin belli bir toplumda ortaya çıkışları, o toplum tarafından farkında olunmadan meydana getirilmeleri veya en azından benimsenmeleri yoluyla olur. Bizi nihai olarak ilgilendiren şeye ilişkin etkili bir farkında oluş yani bizi ilgilendiren şeye karşı olan ilgi ve dikkatimiz, belli bir kültür ya da toplumda âdeta kendiliğinden tezahür eder. Bu bakımdan birey ve toplum, semboller karşısında edilgen bir durumdadır. Semboller, insanlar arzu ettiği için veya sipariş üzerine ortaya çıkmazlar. Tersine uygun ortamlarda canlı varlıklar gibi doğar ve gelişirler; ama ortam değişip de toplumdan bir karşılık bulamadıkları zaman ölüp giderler; bundan dolayı sembollerin genel geçer olduklarını söylemek mümkün değildir (39). Yani, ortaya çıkan her sembol için genel geçer bir özelliğe sahiptir ve her zaman varlığını sürdürür diyemeyiz. Sembolün genel geçerliliği ortaya çıktığı toplum üzerindeki fonksiyonuna ve o toplumun sembole verdiği karşılığa, ehemmiyete bağlıdır. Toplum üzerindeki fonksiyonunu devam ettiremiyen ve toplumdan bir karşılık göremiyen sembol, artık genel geçer özelliğini kaybetmiş olup, yok olmaya mahkumdur.

7. Sembolizmin Tarifi :

Sembolizm (Alm. Symbolismus; Fr. Symbolisme; İng. Symbolism) timsaliyye, remziyye, tasvir-i rumuz (40); birşeyi sembolü aracılığıyla anlatma veya göstermedir, yahut bir takım eylem veyahut duyguya sembolik fonksiyon verilmesi işidir (41) denilmiştir. Bir başka tarifte ise, sembolizm; sembollerle anlatma işlemi veya anlatım aracı olarak sembolleri kullanma; vakıaları yorumlamaya ve inançları dile getirmeye yarayan semboller sistemidir (42). İnsan ruhunun ancak sembolleri tanıdığını kabul eden doktrin de

(38) Paul Tillich, a.g.e., s. 137.
(39) Turan Koç, a.g.e., s. 92-95.
(40) Rıza Kardaş, "Senbolizm", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXVIII/420.
(41) Yeni Türk Ansiklopedisi (I-XII), IX/3495. "Sembolizm" maddesi.
(42) Belkıs Temren, a.g.e., s. 88; Rıza Kardaş, "Senbolizm", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), XXVIII/420.

bu adla anılır. Buna göre, insan ruhu zaten kendi tabiatına sadıktır, bazan kendiliğinden bir gerçeği, bir hakikati sembolleştirir, bazan da sembolleri gerçekleştirir. Bu bakımdan insan "Sembolleştiren varlık" olarak ifade edilmiştir.

Semboller sistemi demek olan sembolizmin dinî anlamı yanında ilmî sembolizmden; cebir ve kimya sembolizminden de bahsedilir. Nitekim dil de bir düşüncenin sosyal unsurlarını ifade etmeye çalışması bakımından, ancak bir sesli sembolizmdir. İlmin de kendisine göre, bir sembolizmi vardır ve mümkün olduğu ölçüde dile dayanan sembolizmden uzaklaşmakta ve kendine mahsus bir sembolizmi amaç edinerek, kendi kadrosunun imkanları yönünde bir muhtevayı dile getirmektedir. İlmi teşkil eden fikrî sembolizm, sanatın muhtevası olan duyulur ve duygulu hassayı kesinlikle yok eder. Çünkü ilmî bir sembolizmde, estetik ve duyguya itibar edilmez, duygu insanlara göre değişkenlik arzeder, ilimde ise kesinlik esastır.

Sembolizmi; mücerret ve sosyolojik anlamda olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz:

a) Mücerret Anlamda Sembolizm :

Başka birşeyi sembolize eden, yani duyulur veya hayal gücüyle sezilir bir tarzda onu temsil eden şeyin karakteri bir bakıma mücerret sembolizmi ifade eder. Nitekim bu anlamda olmak üzere, dumanın, ateşin, renklerin sembolizmi söz konusudur. Giyilen elbise, siyasî ve hukukî sembolizmde önemli bir rol oynar. Akademik kılık kıyafetin de kendine mahsus bir sembolizmi vardır. Aynı şekilde askerî kılık kıyafet de bir sembolizmi içerir. Biz bir askerî erkan görünce onun üzerindeki bazı işaretlerden hangi rutbeye sahip olduğunu anlayabiliriz. Cebirde kullanılan sembolizm oldukça mânidardır. Aslında, matematiğin genelleştirilmesi, özelliği olmayan ve bilinmeyen sembollerin, sayıların kullanılması sayesinde mümkün olur. Tamamen matematiksel bir anlamı olan bir problemi, ancak onun sembolizmini bilmek suretiyle çözebiliriz. Birçok kimya denklemlerini, ilgili sembolleri bilmek suretiyle anlayabilir, mânâlandırabiliriz. Dil de bir semboller sistemi olup, insan düşüncesinin ve duygularının sesli bir sembolizmidir.

b) Sosyolojik Anlamda Sembolizm :

Toplum hayatı; düşünce, duygu ve eylem tarzlarından ibaret olduğu için, onlardan her birinin türlü kültür çevrelerinde ayrı ayrı sembolizmleri vardır. Herşeyden önce dil; kelime ve kaideleri ile topluma ait bir sembolizm sistemidir. Bu sistem, dil ve kültür ailelerine göre değişir. Sonra her kültür çerçevesinde tavır ve hareketler, mimikler, kılık ve kıyafetler, ev eşyaları bu sembolizmin ikinci bir halkasını; dinî âyinler, törenler, bunlardan genellikle tespit edilmiş olan eylem ve düşünceler daha geniş üçüncü bir sembolizm halkasını meydana getirir. Toplumda gruplar ve tabakalar farklılaşıp değiştikçe, aynı toplum içindeki sembolizmlerde de farklılıklar belirir, semboller, yalnız sosyal duyguları ve eylemleri ifadeye başlar. Yine dil ve din, sembolizmin gelenek köklerine bağlı olmak üzere, subjektifleşmiş ve şahıslaşmış sembolizm şeklinde sanatta görünür. İleri toplumlarda bu müşahhaslaşma daha belirgin bir durum arzeder. Psikanaliz; sembolizmi, şuurdışı olayların rüya ve sanatta ortaya çıkışı olarak yorumlar (43).

8. Dinî Sembol :

Dinî semboller, dinî aksiyonlar hatta dinî duygularla da ilgilidir (44). İnsanlar dinî sembolleri, dinî gelenekten ve zengin fantazi hayatlarından çıkan ibâdet maksadıyla kullanırlar (45). Dinde sembol, dokunulabilir, insanî ve günlük şeylerin ötesine işaret eder (46).

Dinî semboller, çok daha kompleks gerçekleri, dolaylı yollardan anlatarak kesin olarak tanımlanmasına rehberlik eder. Yine dinî semboller, bizim bazı olayları bir kalıp içerisine sokmamızı ve onu gördüğümüzde o olayı hatırlamamızı sağlar (47). Meselâ, Hıristiyanlar için haç, bu çeşit bir semboldür.

Tarihe baktığımızda dinî anlatımda her zaman Sembollerin yaygın olarak kullanıldığını görürüz. Sembolizm insanlığın dinî hayatında önemli bir rol oynamaktadır; dünya semboller sayesinde saydam hale gelmekte, aşkınlığı gösterilebilir olmaktadır.

---

(43) Rıza Kardaş, "Senbolizm", Türk Ansiklopedisi (I-XXXIII), XXVIII/420.
(44) Evelyn Underhill, a.g.e., s. 22.
(45) Evelyn Underhill, a.g.e., s. 39.
(46) John R. Hinnells, a.g.e., s. 316, "Symbol" maddesi.
(47) Henry Nelson Wieman, "Symbol and Symbolism", An Encyclopedia of Religion, Editör: Vergilius Ferm, New Jersey, 1959, s. 753-754.

İnsanın dikkatini, hayatının en yüksek belirleyicisi olarak saygı duyduğu realiteye yönelten bir sembol dinî yönden önemlidir. Bu yüzden bir dinî sembolün fonksiyonu onun dinî anlamıdır; O, insanın en büyük bağımlılığını onayladığı realiteye, insanın hürmetkâr dikkatini yöneltmektedir. Bundan dolayı dinî yönden önemli bir sembolü neyin oluşturduğuna dair fiziksel ölçüler yoktur. Herhangi bir objenin dinî önemi; varoluş düzeninde en üstün olarak itibar ettiği realiteye gösterdiği fonksiyondur (48). Yani aşkın olan varlığa karşı, insanda bir saygı ve sevgi uyandıran, itaati hatırlatan herhangi bir şey dinî sembol olarak kabul edilir.

Dinî hayatta sembollerin kullanılması hususunda konulan bir yasaklama yani Tanrı'yı sembollerle ifade hususunda getirilen bir yasak, dinî hayatta sembollerin kullanılmasının reddedilmesi anlamına gelmez. En yüksek bir realitenin var olduğunun onaylanması bile, fiziksel dünya ile ondan üstün olan bir realitenin arasındaki ayrımdır ve böyle bir ayırım bütün dinî sembollerin önemli bir bölümünü oluşturur. Bundan dolayı dinî hayatta sembollerin kullanılmasını reddetmenin dinî hayata bir hizmeti yoktur; çünkü bazı semboller olmadan ne insan hayatının ne de fiziksel dünyanın bir yorumu yapılabilir. Meselâ, cenneti tasvir ederken, dünyevî sembollerden faydalanmanın veya sembollerin kullanılmasının ne sakıncası olabilir. Şayet bir sakınca olsaydı Kur'ân-ı Kerîm'de cennet tasvir edilirken, "altından ırmaklar akan" (49), "İçinde köşkler ve konaklar olan" (50), "İçinden bal ve şerbet akan" (51) tabirleri kullanılmazdı. Bunların kullanılmalarından maksat, insanların bildikleri şeylerden hareket ederek, daha iyi anlamalarını sağlamaktır.

Dinî hayatta sembollerin kullanımının reddedilmesini önlemek için, sembollerin seçiminin iyi yapılması gerekir. Sembol seçiminde aşırılıklara kaçmak kolaydır, bu aşırılıklar sonucu bazı kişilerin, haklı olarak en yüksek realitenin herhangi bir somut ve basit bir şekilde temsil edilemiyeceğini söyleyerek, bütün sembollerin dinî hayata zıt oldukları sonucuna varması ve semboller dinî hayatın hiçbir yerinde kullanılamaz veya kullanılmamalıdır

(48) Benjamin Franklin Kimpel, a.g.e., s. 132.
(49) Tevbe, 72; Ra'd, 35; Nahl, 31; Kehf, 31; Ta-Ha, 76; Gaşiye, 14.
(50) Secde, 19.
(51) Muhammed, 15.

gibi bir genellemeye gitmesi içten bile değildir. Bu yüzden böyle bir sonuca varılması ve bu sonucun insanlar arasında yaygınlaşması, sembolizmin yapısının ve amacının yanlış anlaşılmasına sebeb olur. Yine, Allah'ın tabiatını yorulamak için kullanılan her sembol, insanlar tarafından kötülendikleri zaman da böyle bir reddetme her zaman yaygın olarak yapılır. Sembollerin Allah'ın tabiatını temsil etmek için değil de O'nun tabiatının yorumlanması için kullanılabileceği hatırlanmalı ve hatırlatılmalıdır (52). Yine Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen "Allah'ın eli" (53) ve "Allah arşa istiva etti" (54) gibi sembolik anlatımların kullanılması, Allah'ın tabiatını tasvir için değil, O'nun tabiatının yorumlanması ve insanların daha iyi anlamalarını sağlamak gayesiyledir.

Dinî semboller, insanların hayatındaki bir öneme göre bir değere sahiptir (55). Bir sembolün dinî önemi ise, insanın onunla bağdaştırdığı anlama bağlıdır. Sonuç olarak her dinî sembol bir şekilde insanın değerler ölçüsünü ifade eder. Çünkü en çok değer verdiği şey, dinî hayatındaki semboller için anlam sağlar. Herhangi bir sembol, bir birey için, hayatında üstün öneme sahip realiteye saygı duymasını empoze ettiği ölçüde dinî bir öneme sahiptir. Yani o sembol onun için artık dinî bir semboldür. Ancak bir sembolün bir birey için sahip olduğu özel anlam, bireyin ruhsal olarak neyin önemli olduğunu algılama kapasitesiyle sınırlıdır. Meselâ, toprağın, davarların ve insan hayatının bereketi başlıca ilgi odağı olduğu zaman, bir topluluğun tabiatüstü bir realitenin tabiatını ve rolünü yorumlamak için kullandığı semboller elbette ki, doğum ve büyümenin değişik yönleriyle bağlantılı fikirler ve işaretler şeklinde olacaktır (56).

İnsanın, en üstün realiteyi sembolleştirirken kullanacağı sembolü seçerken dikkatli olması gerekir ki, sembol ve sembolizmin kullanılmasının reddedilmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalmasın.

Kısaca şunu diyebiliriz ki, din açısından bakıldığında bir sembolün dinî olup olmadığını belirlemenin, bizatihi sembollerin araştırılmasıyla elde edil-

(52) Benjamin Franklin Kimpel, a.g.e., s. 135-136.
(53) Fetih, 11.
(54) A'raf, 54; Yunus, 3; Ra'd, 2; Ta-Ha, 5; Furkan, 59; Secde, 4; Hadîd, 4.
(55) Gavin I. Langmuir, History, Religion and Antisemitism, California, 1990, s. 127.
(56) Benjamin Franklin Kimpel, a.g.e., s. 143.

mesi pek mümkün görünmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki, bir sembolün dinî olup olmadığı, sembolün fonksiyonu ve kullanılışına bağlıdır. Bir sembol içinde nihaî ilgiyi barındırıyorsa, bu sembole dinî sembol denebileceğini söyleyenler olduğu gibi; dinî sembolü, kişinin kutsalla karşılaşmadaki huşû duygusunu ifade etme biçimi olarak görenler de vardır (57).

Dinî sembolleri diğer sembollerden ayıran önemli bir özellik; dinî sembolleri başka sembollerle değiştirmek mümkün olmadığı gibi, bilimsel eleştirilerle ortadan kaldırmak da imkansızdır (58). Dinî sembollerin diğer bir özelliği ise şudur ki, dinî semboller basit bir haberleşme vasıtası değildirler. Onlar duygu ile yüklüdürler. Onların hissî ve aklî tarafları vardır. Dinî sembollerde kamil olmaya yönelik bir düşünce vardır (59).

9. Dinî Sembolizm :

Dinî sembolizm, insanın hayatta en önemli saydığı şeyi yansıtır (60). Dinî sembolizm, özellikle dinî sözcükleri ve bilhassa alelâde dilin kullanımını, görünür nesneleri (ikonları) ve işleri, özellikle âyin çeşitlerini içerir (61).

Tanrı'nın mahiyeti ve O'na karşı yapılan âyin ve ibâdetlerin esrarengizliğini doğrudan, kuru ve yalın bir dille ifade etmek imkânsızdır. Bu bakımdan, Tanrı'ya karşı olan teveccüh, tavır ve tapınmalarımız nasıl sembolik bir özellik arzediyorsa, O'nun hakkında insanlara bilgi verirken kullandığımız dil de aynı şekilde sembolik olmak durumundadır. İşte bu sembolik dilin kullanımı, semboller sistemi olan sembolizmin dinî şeklini oluşturur.

Sembolizmin gayesi bir yerde sembolize edilen şeyin önemini artırmaktır (62). Doğrusu sembollerin insan hayatında son derece büyük bir yeri ve anlamı vardır. Sembollerin görüntüleri zaman zaman değişse bile ruhun realitesinden hiçbir zaman kaybolmazlar. Biz bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu semboller içinde ve onların aracılığıyle faaliyet gösteririz. Sembolik ifadenin

(57) Van A. Harvey, A. Handbook of Theological Terms, New York, 1964, s. 217 "Symbol" maddesi; Turan Koç, a.g.e., s. 91.
(58) Paul Tillich, a.g.e., s. 144, Turan Koç, a.g.e., s. 95.
(59) Raymond William Firth, a.g.e., s. 49.
(60) Benjamin Franklin Kimpel, a.g.e., s. 143.
(61) John R. Hinnells, a.g.e., s. 316, "Symbol" maddesi.
(62) Arnold Whittick, Symbols, Signs and Their Meaning and Uses in Design, London, 1971, s. 130.

dinde büyük yeri vardır. Sembolizm, dinin hayat nefesidir. Dinler, semboller aracılığıyla aramızda baki kalır, biz geçmiş ve yabancı kültürlerin dinî hayatlarını, onların sahip olmuş olduğu ve bize kadar ulaşan dinî sembollerle öğrenir ve biliriz. Dinin ve sembollerin kaderi birbirine bağlıdır. Semboller güçlerini kaybettikleri zaman dinî gelenekler onlara nefes almak için solumayı yani teneffüs etmeyi telkin eder. Dinî gelenekler birbirinden ayrı düştükleri zaman da, semboller kollektif canlılığı organize eder (63). Görülüyor ki, din ve sembolizm arasında karşılıklı ilişki kaçınılmaz bir gerçektir.

Semboller bir kimse ya da grup için, belli bir anlam ya da anlamlar taşıyan bir tasvir, bir ifade veya herhangi birşey olarak ortaya çıkmaktadırlar; dolayısıyle bunların anlam ve değerleri, fonksiyon icra ettiği toplum, çevre ya da kültürel unsurlarla bir bakıma sınırlı kalmak durumundadır. Sembol, sembolize ettiği şeyi kesin bir hatırlatma ile değil, müphem bir imâ, arizî ya da konvansiyonel bir ilişki içinde temsil eder (64).

Dindışı sembolizmde, sembolle sembolize edilen şey arasındaki ilişki bir "anlam" ilişkisi olduğu halde, dinî sembolizmde bu bir "çağrışım"dır. Daha açık bir ifade ile dinî sembolizm, bir tecrübe ve yaşantı anlamına gelmez, dinî yaşantıyı çağrıştırır. Dinde sembolik ifadelerle yani sembolizmle anlatılmak istenen nasıl bir tecrübe yaşadığımız veya tecrübenin muhtevası değildir. Asıl anlatılmak istenen şey bu tecrübenin işaret ettiği, yani tecrübe alanının dışında kalan şeyler hakkında bilgi vermektir (65).

(63) James W. Heisig, "symbolism", The Encyclopedia of Religion (I-XVI), Editör: Mircea Eliade, New York, 1987, XIV/198.
(64) Arnold Whittick, a.g.e., s. 6; Turan Koç, a.g.e., s. 89-92.
(65) Turan Koç, a.g.e., s. 95-96.